

Úvodem

1 K některým základním pojmům

Občanské právo procesní je samostatné právní odvětví a je nedílnou součástí našeho právního řádu. V běžném právním styku jej označujeme jako civilní proces. Přičemž dalšími procesy v právním řádu jsou např. trestní proces, správní proces či proces ústavní.

Občanské právo procesní označujeme jako **právo formální**, zatímco právo občanské, pracovní, rodinné, obchodní, pro něž tvoří občanské právo procesní záruku či formu jejich života, v poměru k němu jako **právo hmotné (materiální)**, jež lze nazvat v jeho komplexnosti též právem „civilním“.²

Ke vztahu občanského procesního práva neboli civilního procesu k občanskému právu hmotnému lze uvést následující. Především nelze ani jedno odvětví práva nadřazovat druhému, neboť každé má své místo v právním řádu a své samostatné postavení dané předmětem úpravy. Jedná se o dva subsystémy, které sice nevyčerpávají všechny normy určitého právního systému, ale mají význam především pro třídění práva. Hmotné právo upravuje práva a povinnosti jeho adresátů, přičemž realizace těchto norem je možné i bez fungování procesně-právních norem. Procesní právo upravuje formální způsob, tedy proces, jakým mohou být práva a povinnosti jejich adresátů uplatněna a jakým způsobem může být vynuceno plnění povinností. Procesní právní normy bývají nejčastěji obsaženy v právních předpisech, které se nazývají řády (např. občanský soudní řád, trestní řád, správní řád). Pod tento pojem však nelze zařazovat tzv. jednací řády, které však mají povahu vnitřního organizačního předpisu a jsou vydávané konkrétní organizací k úpravě vnitřních pravidel jednání dané organizace.³

Jak již z označení vyplývá, cílem a posláním civilního procesu je především upravovat poměry soukromého práva, kam řadíme především právo občanské, pracovní, rodinné a obchodní, resp. právo týkající se obchodních korporací.

² Srov. STEINER, V. *Základní otázky občanského práva procesního*. Praha: Academia, 1981, s. 18.

³ Srov. PLECITÝ, V., VRABEC, J. *Občanské právo procesní*. Praha: CODEX Bohemia, 1998, s. 16.

Vycházíme přitom z klasického třídění práva v římském období na právo soukromé a veřejné.

Přitom nesmíme opomenout, jak zmínil F. A. Hayek, že považovat za právo sloužící obecnému blahobytu pouze právo veřejné a soukromé právo považovat za něco, co ochraňuje pouze sobecké zájmy jednotlivců, by bylo úplným převrácením pravdy: je omylem věřit, že pouze jednání, která uvědoměle směřují ke společným účelům slouží společným potřebám.⁴

Civilním procesem můžeme chápat souhrn procesních právních norem upravujících postup soudu a dalších procesních subjektů (účastníků řízení). V tomto civilním procesu dle § 2 o. s. ř. soudy projednávají a rozhodují spory a jiné právní věci a provádějí výkon rozhodnutí, dbají přitom, aby nedocházelo k porušování práv a právem chráněných zájmů a aby právo nebylo zneužíváno.

Samotné civilní řízení je strukturováno podle jednotlivých oblastí. V rámci občanského práva procesního můžeme hovořit o **řízení sporném** (zejména upraveném občanským soudním řádem) a **řízení nesporném** (zejména upraveném v zákoně o zvláštních řízeních soudních). Rozdíly mezi sporným a nesporným řízením si vysvětlíme na jiném místě níže.

Obě řízení, jak sporné, tak i nesporné rovněž nazýváme řízením **nalézacím**, jde o řízení, ve kterém soud právo nalézá nebo jej určuje.

Dalším diferencovaným označením civilního procesu je řízení **vykonávací (exekuční)**, jde o řízení, ve kterém se již nalezené či určené právo uskutečňuje, vykonává se pravomocné soudní rozhodnutí. O tomto řízení je pojednáno v samostatné části této publikace.

Jiným, samostatným druhem civilního procesu je **řízení insolvenční**, jde o právo úpadkové, ve kterém je procesně upraven postup při úpadku podnikatelského či jiného subjektu, v rámci úpadku se řeší vztahy mezi úpadcem a věřiteli.

Rovněž lze chápat jako typ civilního řízení i **řízení rozhodčí**. Je upraveno v zákoně č. 216/1994 Sb., o rozhodčím řízení a o výkonu rozhodčích nálezů. Toto řízení je však plně v dispozici konkrétních subjektů práva, zda dle rozhodčí smlouvy bude probíhat řízení před rozhodcem/rozhodci a nikoliv před obecnými státními soudy. Ty mají pak pouze v některých případech kontrolní funkci, kdy mohou za určitých podmínek rozhodčí nálezy přezkoumávat.

Vedle pojmu soudnictví rozlišujeme i pojem justice. Obsah **justice** je širším pojmem, liší se od soudnictví. Justicí totiž nerozumíme jen soudy, ale i instituce, které s činností soudů souvisí, či na ni nějak navazují, jako jsou státní zastupitelství, advokacie, notáři, soukromí exekutoři. Do justice rovněž řadíme i státní správu soudů, prováděnou Ministerstvem spravedlnosti či samosprávu Soudcovské unie.

⁴ Srov. HAYEK, F., A. *Právo, zákonodárství a svoboda*. Praha: Academia, 1994, s. 124.

Soudnictví je zvláštní funkcí státu v právní oblasti. V naší kontinentální právní kultuře je obecně přijímáno, že existuje, díky myšlenkám Montesquieua, dělba moci mezi jednotlivými státními složkami, jako je moc exekutivní (výkonná), moc zákonodárná (legislativní) a moc soudní (justiční). Tyto moci jsou na sobě vzájemně nezávislé, jsou relativně na sobě samostatné. Aby stát dobře fungoval vedle jejich samostatnosti se vytváří systém vzájemných brzd a protí vah. Tyto moci se mohou kontrolovat, ale nesmí zasahovat do činnosti jiné samostatné moci. V rámci výše uvedeného tedy zákonodárná moc přijímá psané zákony, exekutivní moc zákony vykonává a pouze soudní moc rozhoduje případné spory při uplatnění zákonů v praktickém životě.

I v současné době jsme svědky, jak je obecně ostrakizováno, pokud v některé evropské zemi je systém brzd a protí vah mezi jednotlivými složkami státu porušován.

Nehledě na pojmání soudnictví jako na zvláštní funkci státu, lze dojít k určité obecné definici soudnictví. Jde o činnost nezávislých soudů jako státních orgánů, vykonávanou podle stanovených pravidel, spočívající v závazném řešení konkrétních případů podle právních norem.

2 Prameny civilního práva procesního

Tuzemské prameny civilního procesního práva lze rozdělit na ústavní zákony, zákony a podzákoné právní předpisy.

a) ústavní zákony

Ústava a **Listina** zakotvují ústavní principy fungování soudnictví. Z Ústavy jde zejména o hlavu čtvrtou – moc soudní, z Listiny pak o hlavu třetí – právo na soudní a jinou právní ochranu.

b) zákony

Základními prameny civilního procesního práva jsou dva zákony, a to **občanský soudní řád** a **zákon o zvláštních řízeních soudních**.

Občanský soudní řád komplexně upravuje civilní sporné řízení. Zákon o zvláštních řízeních soudních upravuje taxativně vyjmenovaná nesporná řízení a zvláštní řízení, která v sobě spojují prvky sporného i nesporného řízení (např. řízení o rozvod manželství). Občanský soudní řád se vůči zákonu o zvláštních řízeních soudních použije podpůrně, nemá-li vlastní úpravu (§ 1 odst. 3).

Pramenem civilního procesního práva jsou i **další zákony, které upravují určitý druh řízení**, např.:

- **insolvenční řízení**: zákon č. 186/2006 Sb., o úpadku a způsobu jeho řešení (insolvenční zákon),

- **exekuční řízení:** zákon č. 120/2001 Sb., o soudních exekutorech a exekuční činnosti (exekuční řád) a o změně dalších zákonů,
- **řízení ve věcech veřejného rejstříku:** zákon č. 304/2013 Sb., o veřejných rejstřících právnických a fyzických osob,
- **rozhodčí řízení:** zákon č. 216/1994 Sb., o rozhodčím řízení a výkonu rozhodčích nálezů.

Zákonem jsou **upraveny poplatky** spojené s řízením před soudy jsou upraveny, jde o zákon č. 549/1991 Sb., o soudních poplatcích.

Do pramenů civilního procesního práva řadíme i **zákony, které upravují postavení, činnost a odpovědnost orgánů a osob, které jsou součástí justičního systému**, konkrétně např.:

- zákon č. 6/2002 Sb., o soudech, soudcích, přísedících a státní správě soudů a o změně některých zákonů (zákon o soudech a soudcích),
- zákon č. 283/1993 Sb., o státním zastupitelství,
- zákon č. 120/2001 Sb., o soudních exekutorech a exekuční činnosti (exekuční řád) a o změně dalších zákonů,
- zákon č. 7/2002 Sb., o řízení ve věcech soudců, státních zástupců a soudních exekutorů,
- zákon č. 121/2008 Sb., o vyšších soudních úřednících a vyšších úřednících státního zastupitelství a o změně souvisejících zákonů,
- zákon č. 85/1996 Sb., o advokacii,
- zákon č. 358/1992 Sb., o notářích a jejich činnosti (notářský řád),
- zákon č. 254/2019 Sb., o znalcích, znaleckých kancelářích a znaleckých ústavech.

Jako pramen civilního práva procesního je třeba zmínit též zákon č. 91/2012 Sb., o mezinárodním právu soukromém, který obsahuje normy mezinárodního práva procesního.

c) podzákoné právní předpisy

Pramenem civilního procesního práva jsou taktéž prováděcí předpisy k některým z výše uvedených zákonů. Jde např. o

- vyhláška č. 37/1992 Sb., o jednacím řádu pro okresní a krajské soudy,
- nařízení vlády č. 351/2013 Sb., kterým se určuje výše úroků z prodlení a nákladů spojených s uplatněním pohledávky, určuje odměna likvidátora, likvidačního správce a člena orgánu právnické osoby jmenovaného soudem a upravují některé otázky Obchodního věstníku, veřejných rejstříků právnických a fyzických osob a evidence svěřenských fondů a evidence údajů o skutečných majitelích,
- nařízení vlády č. 595/2006 Sb., o způsobu výpočtu základní částky, která nesmí být sražena povinnému z měsíční mzdy při výkonu rozhodnutí,

a o stanovení částky, nad kterou je mzda postižitelná srážkami bez omezení (nařízení o nezabavitelných částkách),

- vyhláška č. 323/2013 Sb., o náležitostech formulářů na podávání návrhů na zápis, změnu nebo výmaz údajů do veřejného rejstříku právnických a fyzických osob a evidence svěřenských fondů a o zrušení některých vyhlášek,
- vyhláška č. 177/1996 Sb., o odměnách advokátů a náhradách advokátů za poskytování právních služeb (advokátní tarif),
- vyhláška č. 503/2020 Sb., o výkonu znalecké činnosti,
- vyhláška č. 504/2020 Sb., o znalečném,
- vyhláška č. 505/2020 Sb., kterou se stanoví seznam znaleckých odvětví jednotlivých znaleckých oborů, jiná osvědčení o odborné způsobilosti, osvědčení vydaná profesními komorami a specializační studia pro obory a odvětví.

Jelikož je Česká republika členským státem Evropské unie, jsou pramenem civilního procesního práva taktéž **předpisy práva Evropské unie** (tzv. evropské právo civilního procesu), které mají podle judikatury Soudního dvora EU aplikační přednost před tuzemským právem (viz rozhodnutí ve věcech *Costa vs. E.N.E.L.*, *Simmenthal II*, *Solange I a Solange II*).

V oblasti práva civilního procesu jsou vydávána zejména **nařízení**, která jsou přímo použitelná na území členských států, jde například o:

- nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 1215/2012 ze dne 12. 12. 2012 o příslušnosti a uznávání výkonu soudních rozhodnutí v občanských a obchodních věcech („nařízení Brusel Ia“),
- nařízení Rady (ES) č. 2201/2003 ze dne 27. 11. 2003 o příslušnosti a uznávání a výkonu rozhodnutí ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti („nařízení Brusel IIa“),
- nařízení Rady (ES) č. 4/2009 ze dne 18. 12. 2008 o příslušnosti, rozhodném právu, uznávání a výkonu rozhodnutí a o spolupráci ve věcech vyživovacích povinností,
- nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2015/848 ze dne 20. 5. 2015 o insolvenčním řízení,
- nařízení (ES) č. 805/2004 ze dne 21. 4. 2004, kterým se zavádí evropský exekuční titul pro nesporné nároky,
- nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 650/2012 ze dne 4. 7. 2012 o příslušnosti, rozhodném právu, uznávání a výkonu rozhodnutí a přijímání a výkonu veřejných listin v dědických věcech a o vytvoření evropského dědického osvědčení,
- nařízení (ES) č. 861/2007 ze dne 11. 7. 2007, kterým se zavádí evropské řízení o drobných nárocích,
- nařízení (ES) č. 1896/2006 ze dne 12. 12. 2006, kterým se zavádí řízení o evropském platebním rozkazu.

3 Základní zásady civilního procesu

Základní zásady civilního procesu lze charakterizovat jako vůdčí právní ideje, kterými je civilní proces ovládán. Jde o ideje ze své podstaty velice obecné.

Jejich význam se projevuje především při interpretaci a aplikaci procesních norem, neboť normy civilního procesního práva by měly být vykládány ve shodě s těmito zásadami.

Některé z těchto zásad **jsou v zákonech výslovně zakotvené** (např. v čl. 81 až 82, čl. 95 až 96 Ústavy, čl. 36 až 39 Listiny a v § 1 až 6 o. s. ř.), **některé** však **výslovně vyjádřeny nejsou**, avšak projevují se prostřednictvím jednotlivých institutů (např. zásada dispoziční, zásada projednací, zásada jednotnosti řízení, zásada koncentrační).⁵

Základní zásady civilního procesu můžeme třídit na **ústavní zásady fungování soudnictví** (uplatňující se v jakémkoliv soudním řízení) a **odvětvové zásady civilního procesu** (uplatňující se specificky v občanském soudním řízení).

1. Ústavní zásady fungování soudnictví

Ústavní zásady fungování soudnictví můžeme označit za ústavní pravidla, která mají vést k řádnému fungování soudnictví jako celku a ve svém souhrnu též odpovídají tzv. právu na spravedlivý proces, (zakotvenému v čl. 6 odst. 1 Úmluvy).

Jde zejména o zásady:

- zásada nezávislosti a nestrannosti soudů a soudců,
- zásada zákonného soudu a soudce,
- zásada rovnosti stran a kontradiktornosti řízení,
- zásada veřejnosti soudního jednání,
- zásada ústnosti a přímosti soudního jednání,
- zásada hospodárnosti soudního řízení,
- zásada předvídatelnosti soudního rozhodnutí a soudního postupu.

2. Odvětvové zásady civilního procesu

- zásada dispoziční × zásada oficiality,
- zásada projednací × zásada vyšetřovací,
- zásada volného hodnocení důkazů × zásada legální důkazní teorie,
- zásada jednotnosti řízení × zásada koncentrační,
- zásada materiální pravdy × zásada formální pravdy.

⁵ WINTEROVÁ, A. a kol. *Civilní právo procesní. Díl první, Řízení nalézací*. 9. aktualizované vydání. Praha: Leges, 2018, s. 61–62.

3.1 Ústavní zásady fungování soudnictví

Zásada nezávislosti a nestrannosti soudů a soudců

Nezávislostí rozumíme v obecné rovině nemožnost vnucovat svoji vůli jinému (nezávislému).

Zásada nezávislosti soudů je vyjádřena v čl. 81 Ústavy, v čl. 36 odst. 1 Listiny a v čl. 6 odst. 1 Úmluvy.

Požadavek na **nezávislost soudů** je zajišťován především **zárukami institucionálními** (jejich organizačním a kompetenčním oddělením od orgánů moci veřejné a zákonodárné) a **zárukami funkčními** (tím, že jiné orgány státní moci nemají možnost ovlivňovat proces soudního rozhodování, neboť soudce je podle čl. 95 odst. 1 Ústavy při rozhodování vázán pouze zákonem mezinárodní smlouvou, která je součástí právního řádu).

Zásada nezávislosti soudů je vyjádřena v čl. 82 odst. 1 Ústavy.

Požadavek na **nezávislost soudců** je zajišťován **zárukami personálními** (jmenování do funkce bez časového omezení, neodvolatelnost, nepřeložitelnost – viz čl. 93 odst. 1, čl. 82 odst. 1 a 2 Ústavy) a **zárukami funkčními** (vázaností soudce při rozhodování pouze zákonem mezinárodní smlouvou, která je součástí právního řádu – čl. 95 odst. 1 Ústavy).

Zásada nestrannosti soudů je vyjádřena v čl. 36 odst. 1 Listiny a v čl. 6 odst. 1 Úmluvy.

Požadavek **nestrannosti soudů** jde v ruku v ruce s požadavkem na **nestrannost soudců**, protože soud rozhoduje prostřednictvím soudců.

Ústava v čl. 82 odst. 1 stanoví, že **nestrannost soudců** nesmí nikdo ohrožovat.

Nestranností v obecné rovině rozumíme, že rozhodující osoba nemá subjektivní vztah k žádné straně řízení a žádné nenadržuje.

Zatímco v případě **nezávislosti** soudce jde o to, aby třetí subjekt nemohl ovlivňovat jeho rozhodovací činnosti zvnějšku, v případě **nestrannosti** jde spíše o tom, aby soudce sám nebyl subjektivně (ze svých vnitřních důvodů) ovlivněn ve svém rozhodování ve prospěch či neprospěch některé strany řízení.

Požadavek nestrannosti soudce je zajišťován **zárukami procesními** (zejména vyloučení z rozhodování v případě důvodné pochybnosti o nepodjatosti soudce – viz § 14 o. s. ř.; možnost podání opravného prostředku, rozhodoval-li vyloučený soudce – viz § 205, § 229 o. s. ř.), ale i **zárukami trestněprávními** (skutkové podstaty trestných činů, které mohou být naplněny jak osobu, která na soudce působí, popř. samotným soudcem – např. trestné činy nadřezování podle § 366 tr. zákoníku, zneužití pravomoci úřední osoby podle § 329 tr. zákoníku aj.).

Zásada zákonného soudu a soudce

Zásada zákonného soudu znamená jednak, že soud musí být zřízen zákonem (čl. 6 odst. 1 Úmluvy)⁶, jednak, že příslušnost soudu stanoví zákon (čl. 38 odst. 1 Listiny).⁷

Zásada zákonného soudce znamená, že příslušnost soudce stanoví zákon a nikdo nesmí být odňat svému zákonnému soudci (čl. 38 odst. 1 Listiny). Zásada zákonného soudce se projevuje především tak, že zákon stanoví pro jednotlivé druhy věcí tzv. obsazení soudu (tedy zda rozhoduje samosoudce, nebo senát)⁸ a zákon také stanoví, že rozdělení konkrétních věcí u soudu se řídí tzv. rozvrhem práce, který musí být vydán dopředu a je veřejně přístupný (§ 41 odst. 3 zák. o soudech a soudcích).

Jde tedy o to, aby byla dána dopředu pravidla, který soud a soudce bude věc rozhodovat a byla vyloučeno *ad hoc* přidělování věcí konkrétnímu soudu či soudci, tedy nekalé ovlivňování soudního rozhodování.

Zásada rovnosti stran a kontradiktornosti řízení

Zásada rovnosti stran znamená, že strany řízení jsou vůči sobě navzájem v rovnoprávném postavení a žádná z nich nesmí být procesně zvýhodněna nebo znevýhodněna. Zásada rovnosti je stanovena čl. 96 odst. 1 Ústavy, čl. 37 odst. 3 Listiny a § 18 odst. 1 o. s. ř.

Požadavek rovnosti v civilním procesu je zajišťován mj. těmito zárukami: právem na právní pomoc řízení před orgány veřejné moci, a to od počátku řízení (čl. 37 odst. 2 Listiny) a právem na tlumočnicka tomu, kdo prohlásí, že neovládá jazyk, jímž se vede jednání (čl. 37 odst. 4 Listiny).

Zásada kontradiktornosti řízení (z lat. *contra dicere* = mluvit proti, opovnovat) znamená, že soudní řízení probíhá formou polemiky, debaty, oponování. Projevem zásady kontradiktornosti je především to, že účastníci řízení se mají právo vyjádřit ke všem skutečnostem a ke všem důkazům (jak ve sporném, tak v nesporném řízení, viz čl. 38 odst. 2 Listiny).

Zásada veřejnosti soudního jednání

Zásada veřejnosti soudního jednání znamená, že soudní jednání musí být veřejnosti přístupné. Zásada veřejnosti neznámá, že veřejnost se musí soudního jednání účastnit, nýbrž to, že veřejnosti nesmí být v takové účasti bráněno.

⁶ V České republice je soustava obecných soudů zřízena zákonem o soudech a soudcích.

⁷ Věcnou a místní příslušnost soudu stanoví příslušný procesní předpis, v civilním procesu např. § 9 a násl., § 84 a násl. o. s. ř., § 3 a § 4 z. ř. s.

⁸ Viz např. § 36a o. s. ř.